

Egypt: Armáda se snaží silou znovu získat kontrolu nad výkonnou mocí; Muslimské bratrstvo se připravuje na dlouhý boj; proletariát otálí s tím, aby na scénu vstoupil sám za sebe

Během dvou let, které uplynuly od Mubarakova svržení,¹ jsou karty rozdány pořád stejně... Ani motivy demonstrací z července letošního roku tak nebyly nové, patřilo mezi ně omezení potravinové a energetické podpory, trvalý nedostatek, a to i ve velkých městech, růst cen potravin, únava nad morálním řádem prosazovaným Muslimským bratrstvem a nezaměstnanost, především mladých. Demonstracím na jaře předcházelo několik násilných výbuchů ve městech. Na vlně nespokojenosti se oportunisticky vezla armáda, která převzala moc ve státě a s podporou jedné části obyvatelstva odstranila prezidenta Morsího podporovaného Muslimským bratrstvem.

Politická krize bankrotujícího státu vyostřená dlouhodobou krizí zhodnocování kapitálu

Hrubá data hovoří sama za sebe. Směnný kurz egyptské libry vůči dolaru poklesl z šesti liber za dolar v roce 2011 na více než sedm v roce 2013. Nákup obilí a benzínu se uskutečňuje v dolarech, což o to více zatěžuje rozpočet státu aplikujícího masivní podporu na prodejní ceny potravin a energií pro jednotlivce i podniky (v posledních třech letech se zvýšily spotřebitelské ceny o více než 33,6 procenta, přičemž index potravinových cen vzrostl o téměř 50 procent²). Výsledkem je, že schodek rozpočtu překračuje 14 procent HDP z let 2012/2013. Devizové rezervy sloužící současně pro podporu kurzu národní měny, jako garance veřejných půjček, pro splácení dluhu a případně, pokud to situace vyžaduje, k nákupům potravin a energie v zahraničních devizách, se snížily z 36 miliard dolarů na začátku roku 2011 na zhruba 15 miliard dolarů na začátku července 2013.

Roční růst HDP, který se v letech 2000 až 2008 držel kolem 5 procent, v roce 2012 nečinil víc než 2,2 procenta a letos klesl až na pouhá dvě procenta (zdroj MMF). Aby do června příštího roku mohl vyrovnat dluhy, které došly splatnosti, potřeboval by Egypt 10 až 30 miliard dolarů externího financování. Riziko platební neschopnosti státu je každým dnem větší. Během čtyř měsíců od listopadu 2013 musí Egypt splatit 5 miliard dolarů. Neschopnost

¹ Pro další informace o nedávné situaci v Egyptě viz brožuru „Egypt: pokus o demokratické povstání skončil historickým kompromisem“ (Mouvement Communiste/Kolektivně proti kapitálu, říjen 2011) a Bulletin Mouvement Communiste/Kolektivně proti kapitálu číslo 3: „Arabské proletářské jaro“ začalo“ (únor 2013)

² Natixis, 4. července 2013, č. 125

dostát svým závazkům by měla dramatické následky pro finanční sektor dominovaný znárodněnými bankami, protože zhruba 40 procent jejich veškerých aktiv činí finanční tituly opírající se o veřejný dluh. Země jako Saúdská Arábie, Kuvajt nebo Spojené arabské emiráty poskytly Egyptu půjčky ve výši 12 miliard dolarů ve snaze zabránit tomu, aby egyptská situace kontaminovala celý region. Tyto půjčky by měly Egyptu dovolit vydechnout si, ale nevyřeší nic z ekonomických, sociálních a politických problémů, které zemi sužují.

Zhoršení životních podmínek v Egyptě vyvolané poklesem kurzu egyptské libry vůči dolaru a nárůstem cen surovin vysvětluje fakt, že mezi demonstranty proti Morsímu bylo možné vidět nejen sekulárně založenou mládež, ale i mnoho muslimů, kteří předtím Morsího volili a vítali i změnu ústavy.

Manévrovací možnosti Muslimského bratrstva v čele státu byly velmi limitované s ohledem na tři podmínky, jimž nebylo možné v daném kontextu dostát. Nejprve by bývalo bylo třeba přistoupit k dramatickému snížení nebo přímo zastavení potravinových a energetických subvencí, což by nevyhnutelně mělo za následek stávkový a masivní protesty, a následovat bývalo mělo omezení veřejných výdajů, což by znamenalo sáhnout na rozpočet armádě – a právě to do velké míry vysvětluje její reakci. Dále mělo dojít k „vnitřní devalvaci“ uskutečněné výrazným znehodnocením národní měny a k dalšímu rozvolnění legislativních omezení pracovně-právních vztahů, čímž by se ještě více snížila už tak nízká cena pracovní síly, aby se tak vyvážila neschopnost místního společenského kapitálu zvýšit svou konkurenceschopnost vůči jiným zemím prostřednictvím investic do výroby. Konečně měla Morsího vláda garantovat sociální smír, a to i silou, tak aby byl v Egyptě plně restaurován výrobní řád.

Historický kompromis hledá v záru doby svou stabilní podobu

V Egyptě existují jen dvě skutečně organizované politické síly: armáda a Muslimské bratrstvo. Dvě další, tedy takzvaná sekulární opozice a saláfisté, se snaží maximálně využít současnou situaci proto, aby přežily.

Egyptská armáda je armádou občanské války, dobře vybavenou pro vnitřní represii. Pokud zakusila během 20.

století v zahraničí porážky, vždy ukázala svou vojenskou sílu ve vnitřních záležitostech a svou ekonomickou sílu jak ve veřejných, tak i soukromých podnicích civilního i vojenského sektoru. Jedná se o jedinou politickou sílu schopnou zadržet vliv Muslimského bratrstva.

V současné situaci je prioritou armády ochrana vlastních zájmů a znovuoživení role „síly, která dosazuje krále“. Ve skutečnosti si její vrchní velení nepřeje převzít výkonnou moc přímo do vlastních rukou, protože by to ohrozilo její roli poslední instance a všem ostatním nadřazeného hlídače státu. Ještě dnes může armáda počítat s podporou mnoha politiků vycházejících jak z Mubarakova období, tak i z četných nových demokratických institucí vzešlých z takzvaného Arabského jara. Tyto síly ještě nemohou představovat konkurenci Muslimskému bratrstvu, ale svou rostoucí zdatnost již ukázaly během kampaně namířené k sesazení Morsiho. Armáda také neváhá rozdělovat islamistické formace a připoutává k sobě alespoň část z nich, přičemž marginalizuje jiné frakce, které tím tlačí do nerovného, ozbrojeného a dlouhodobého střetu.

Hnutí Muslimského bratrstva se skládá z tvrdého jádra starých, ostřílených a schopných militantů, kteří byli zformováni za ilegality a přežili represe. Jeho základna je tvořena z masových organizací hluboce zakořeněných v egyptské společnosti. Hnutí formálně nekonstituuje jednu politickou stranu,³ ale skládá se z myriády charitativních organizací a svépomocných spolků nabízejících svým členům rozmanitou podporu a obecněji i příslušnost ke komunitě. Vedle charitativních aktivit disponuje Bratrstvo sítí společností a podniků. Přestože je nepřitelem zahraničního kapitálu, ekonomicky se Bratrstvo projevuje jako liberální. Bratrstvo se staví příznivě k zeštíhlené státní správě a vždy podpořilo různé politiky privatizace a strukturálních úprav vedené těmi, kdo přišli po Násirovi. Soukromé vlastnictví chápe jako právo požehnané islámem. Organizace, z nichž se Muslimské bratrstvo skládá, jsou spravovány zprostředkovatelskými kádry, které jsou obyvatelstvem většinou vnímány pozitivně, protože dosud byly jen málo zapleteny do korupčních mechanismů (nebo vůbec ne).

Hnutí Muslimského bratrstva je především před-politický organismus komunitárního typu, silně zakořeněný mezi jistými skupinami obyvatelstva, jemuž ale s ohledem na jeho opoziční historii a především náboženskou a charitativní strukturu chybí kádry schopné převzít vedení státních záležitostí. Poté, co se dostalo k moci, nepodařilo se Bratrstvu, stejně jako předtím armádě, přilákat zkušené technokraty, kteří příliš nechtěli být spojováni ani s nepo-

³ Politická strana vytvořená pro volby je skořápkou vyplněnou Muslimským bratrstvem, která není schopná plně zastat politickou roli, která jí byla přidělena.

pulární Vojenskou radou, ani s tmářskou ideologií Bratrstva.

Saláfisté vyčkávali a na začátku se demonstrací neúčastnili. Rychle si ale uvědomili šíři opozičního hnutí a svou ostrakizaci ze strany Muslimského bratrstva, proto se k protestnímu hnutí nakonec připojili. Přesto se ale snažili vyhnout mobilizaci svých skupin tak, aby vystupovaly svorně se sekulárními odpůrci Morsiho. Jejich taktika je jednoduchá: převzít místo Bratrstva v institucionálních vyjednáváních a tím získat pozice v exekutivě, které jim Bratrstvo odmítalo přiznat. Jejich hlavní argument spočívá v tom, že odstavením ohebného Morsiho zůstává pro muslimy v institucionální hře místo.

Od té doby se jejich postoj nezměnil. Snaží se projít protimorsií vlnou tak, aby nebyli spojováni s jeho vládou a současně se vyhnuli jakékoli přímé konfrontaci s oslabeným, ale stále životaschopným Muslimským bratrstvem. Ve výsledku to znamená neúčast v současné vládě, ale současně její kritickou podporu.

Nyní k takzvané sekulární opozici: Hnutí *Tamarrud* („Povstání“ či „Odboj“) bylo vytvořeno trojicí mladých demokratů, kteří pocházeli ze zámožných vrstev a účastnili se dění od samého začátku neklidu na náměstí Tahrír. Od roku 2011 tvořila trojice součást hnutí *Kefaya* („Dost“, oficiálně Egyptské hnutí pro změnu). Hnutí se vyvinulo z protestních iniciativ z roku 2004, jejichž kořeny sahají až do výborů na podporu Druhé intifády z října 2000.

Kefaya je plodem sbližování více buržoazně demokratických sil, které se dostaly pod vliv násirismu. Hnutí může počítat i s podporou koptské menšiny. Jedním z jeho zakladatelů je profesor a konzultant narozený v Port Saïdu George Isaac, vlivný člen této náboženské komunity. Na konci dubna 2012 se podílel na vytvoření Ústavní strany Muhammada El Baradeje. *Kefaya* byla před příchodem Muslimského bratrstva k moci nejorganizovanější silou na náměstí Tahrír.

Hnutí *Tamarrud*, které můžeme považovat za pružnou strukturu v rámci *Kefaya*, přivedlo své militanty a vlivné styky do buržoazního prostředí. Může být *Tamarrud* chápáno jako spontánní hnutí „základny“? Ne tak docela... Naproti tomu nelze popřít jeho schopnost kapitalizovat vzrůstající nespokojenost obyvatelstva. Dnes kapitalizuje nové zakořenění ve společnosti tím, že podporuje represí vedenou armádou.

Profesionálně vedený státní převrat

Státní převrat vedený v červenci egyptskou armádou byl podle všeho připravován dlouhou dobu, a to navíc pravděpodobně v souhře s dlouhodobým spojencem armády,

Spojenými státy.⁴ Jistý způsob paralýzy země organizovaly již dlouho před červencem 2013 policie, armáda a magistráty. Nejistotu podporovala též pasivita pořádkových sil, které jen zřídka intervenovaly během skupinových znásilnění,⁵ lynčů a útoků na budovy spravované Muslimským bratrstvem. Z této situace se Morsiho oponenti mohli jen radovat, protože důsledky padaly na prezidentovu hlavu. První náznaky intervence egyptské armády na politické scéně země byly většinou demonstrantů proti Morsiho vítány. Následně armáda vhodně využila nacionalistické postoje, například když nechala nad náměstím Tahrír přeletět helikoptéry s obrovskými egyptskými vlajkami. Tyto aktivity nesporně pomohly vytvořit jak materiální podmínky, tak i lidový entuziasmus, na němž mohla armáda postavit úspěšný státní převrat. Aby si nechala převrat „potvrdit“, neucházela se pak armáda jen o lidovou podporu od Morsiho protivníků, ale současně počítala i s mezinárodní scénou, přičemž nerevidovala žádný ze závazků vycházejících z mezinárodních dohod. Zabezpečila průplav Suezským kanálem, zachovala vojenskou spolupráci s USA a dále se drží mírových smluv s Izraelem.

Dělnická třída zatím nejedná sama za sebe

Znamenají tyto události, že Muslimskému bratrstvu zvoní v egyptské společnosti hrana? To samozřejmě ne. Přestože jsou jeho základy otřeseny, nejsou zcela vyvráceny. Špičky Bratrstva se nacházejí ve značných těžkostech a procházejí složitou debatou o střednědobých a dlouhodobých cílech. Řada vedoucích kádrů byla zatčena nebo zabita. Přesto však toto sdružení ukázalo pozoruhodnou schopnost přežít desetiletí nekrutějšího útlatku.

Mechanismus, který Muslimské bratrstvo tolik posílil, je stále přítomen. Taktika, kterou přijalo po státním převratu, není ničím nová: spočívá v mírumilovné mobilizaci ulice z mešit a v útocích na pořádkové složky, při nichž se akceptují ztráty na životech, pokud je to nutné, ale panuje snaha vyhnout se přímým ozbrojeným střetům. Že v tomto stádiu zvolí menšinové části Bratrstva cestu pří-

⁴ Devatenáctého dubna 2013 byl Morsi v Rusku. Jedním z cílů jeho cesty bylo najít partnera pro vyrovnání vztahu, který udržuje armáda se Spojenými státy. Snažil se s Ruskem znovu navázat úzké ekonomické a strategické vztahy a byl pro to ochoten revidovat pozici Egypta v syrské válce. Morsi prohlásil: „Potřebujeme sílu Ruska na Středním východě a posílení aliance mezi arabským světem a Moskvou pro vyvážení strategického vztahu mezi Washingtonem a Tel-Avivem.“ Toto vyjádření se samozřejmě nemohlo líbit ani armádě, ani Spojeným státům. Že by byl jeho osud zpečetěn už v tuto chvíli?

⁵ Skupinových znásilnění se dopouštěly oba tábory. Na začátku roku se jednalo o znásilnění ze strany islamistů, která měla zastrašit demonstrující. Současně ale došlo k minimálně stovce skupinových znásilnění během demonstrací v červenci na náměstí Tahrír, na místě, které mělo pro protimorsijskou opozici hluboký symbolický význam, některá z nich přítom trvala až hodinu. To otvírá řadu otázek ohledně opovrhování ženami, nenávisti k nim a jejich negace v Egyptě v jakémkoli z táborů (ať stoupenců, či oponentů Morsiho).

mé akce, je málo pravděpodobné. Železná disciplína, která ve sdružení vládne, nebyla narušena ani posledním vývojem. V poslední době se vedení Muslimského bratrstva snaží vést rozhovory se zahraničními mocnostmi a hnutími, které ho podporují nebo alespoň dávají najevo citlivý přístup k jeho věci. Cílem je vyvolávat tlak zvnitřku i zvenjšku země, aby se připravily podmínky pro návrat Muslimského bratrstva do institucionálních her se zdviženou hlavou.

Plán armády je poté jednoduchý: vytvořit podmínky pro návrat k moci koalici sil schopných vyvážit vliv Bratrstva. Z tohoto důvodu je pro armádu nezbytné propojení s protimorsijskou koalici. Současně však chce zahrnout Bratrstvo nebo alespoň jeho část do institucionálního kompromisu, který se po Mubarakově pádu vytvořil. Tato operace, která je vedena snahou o vytvoření nové rovnováhy mezi existujícími silami a která na sebe vzala podobu státního převratu a zárodku občanské války, ještě není završena. V ulicích pokračuje prostřednictvím brutálních represivních opatření se zatím více než tisícem obětí silové řešení. Základní myšlenkou armády je ale snaha rozdělit Muslimské bratrstvo. V centru jednání je pak změna ústavy podle kritérií generálů a stanovení data nových voleb.

Ve hře jsou už otevřeně globální a regionální velmoci. Bohaté státy Zálivu sahají do kapes, aby zachránily egyptský státní rozpočet. Spojené státy a Evropská unie nabízejí své nejlepší služby pro co nejrychlejší vytvoření zdání demokratického života a legality v zemi. Turecko i Hamas pokračují v obavě z otřesů svých spojení v regionu v podpoře Muslimského bratrstva a jeho požadavků. Izrael se snaží přilížit se neprojevovat, aby ve spolupráci se západními mocnostmi znovuotevřel takzvaná mírová jednání s Palestinskou autonomií a nepřímou i s Hamasem. Další arabské země, mezi nimi i syrský a libyjský režim, se hřmotně staví po bok armády. Výjimkou je Tunisko, kde se vládoucí islamistická strana Ennahdha snaží vyhnout egyptskému scénáři cesty k občanské válce.

Egyptský proletariát je přítomen v ulicích v obou nepřátelských táborech. Proletáři v armádní uniformě, sektory proletariátu v ekonomicky nejrozvinutějších městech země (například v Alexandrii a Port Saïdu), široké vrstvy veřejné sféry, jejíž příslušnost k odborovému hnutí je nejpočetnější v zemi, rezervní armáda káhirských nezaměstnaných podporující řízený chaos a čachry Mubarakovy éry, široká základna vzdělané mládeže, ti všichni otevřeně podpořili státní převrat. Jejich motivy jsou ale velmi rozdílné.

Vojáci se prakticky nemohou vyjádřit a přenechávají iniciativu důstojníkům, kteří dávají najevo podporu společné

věci celé armády, udržení jejího primátu. Řada městských proletářů zakouší směsici pocitů namířených proti Muslimskému bratrstvu (a jeho morálnímu řádu) a proti drahotě, která měla za důsledek nepokoje už od jara. Boje proti drahotě nacházejí podporu i ve venkovských oblastech nilského údolí. Řada zaměstnanců ve veřejné sféře, jichž se krize zatím příliš nedotkla, se obává ztráty svých pozic získaných během Mubarakovy vlády a toho, že by na místa dosazovalo své stoupence Muslimské bratrstvo. Nezaměstnaní velkých měst jsou pak odkázáni na šedou ekonomiku nebo rovnou na kriminální aktivity. Veřejně vyhlášená snaha Bratrstva upcat tyto cesty, které slouží k přežití mnoha z nich, měla za následek přechod řady nezaměstnaných do armádního tábora.

Když více nebo méně radikální demokratické síly tvořené především vzdělanou mládeží zohledňují hrozby, které stojí v cestě takzvané revoluci a které by mohly zvrátit proces vytváření demokracie západního typu, vidí v převratu menší zlo. Během protestů proti Morsímu a armádního puče ale k žádné formulaci jejich autonomního vyjádření nedošlo.

Mezi podporovateli Muslimského bratrstva najdeme s výjimkou vojáků představitele stejných vrstev egyptského proletariátu jako mezi jeho odpůrci. Jejich motivace jsou ale jednoznačně homogennější, neboť věrně sledují politickou linii, kterou jejich strana přijala. Skutečná síla Muslimského bratrstva pramení z desítek let jeho opozičních aktivit, z vytvoření masové organizace semknuté okolo vedoucí skupiny a jejího programu.

Tradičním středním třídám (příslušníkům svobodných profesí, obchodníkům a většinou i zbídačenému rolnictvu) a nové buržoazii se nedaří, obdobně jako proletariátu, vystoupit s jednotným hlediskem. Mezinárodní finance se pak k vojenskému převratu staví relativně příznivě.

Tento obraz současných společenských sil nám nedovoluje, jde-li o zvážení možností budoucího vývoje v Egyptě, žádný triumfalismus. Absence jakéhokoli procesu politické autonomie proletariátu a ještě více subalterních skupin nedovoluje předvídat v krátkodobém i střednědobém horizontu jakoukoli roznětku třídního boje.

Přesto však zostřující se politická a sociální nestabilita umožňuje, byť to není v tuto chvíli příliš pravděpodobné, akceleraci a nové polarizace, které by mohly umožnit příchod subalterních tříd na scénu s vlastním projektem. Epizoda armádního puče se zakládá na dobře spočítaném riziku vyhrocení bojů mezi dvěma frakcemi, z nichž by těžila armáda a stát. Stát a armáda se s ohledem na porážení v ulicích znovu prezentují jako jediná síla schopná garantovat mír a společenskou soudržnost, obecněji pak všeobecný zájem. Nejedná se ale o nic jiného než o specifický druh bonapartismu.

Marx bonapartismus definuje jako vítězství výkonné moci nad mocí zákonodárnou, kdy se stát vrací „ke své nejstarší formě, k nestoudně primitivnímu panství šavle a kutny“.⁶ „Zdá se, jako by boj skončil tím, že se všechny třídy stejně bezmocně a stejně bez hlesu sklonily před pažbou,“⁷ což je snem egyptských generálů. Navzdory maškarádě s ustavením vlády expertů a nadstranických osobností představuje egyptská armáda po puči „vládní moc jako *protiklad* občanské společnosti, a to jako vládnoucí krajnost“.⁸ Vrchní velení, jeho vlivní poradci a kapitáloví účastníci zahraničních fondů ale vědí, že tato situace není dlouhodobě udržitelná. A to tím méně, že nový režim nemá nabídnout vyhladovělým a rozjitřeným masám co jiného než je silou potlačit. „A přesto se státní moc nevznáší ve vzduchu,“ připomíná dále Marx.⁹ Bude třeba, aby se státní moc v Egyptě vrátila co nejrychleji na zem. Jinak se stane terčem praktické kritiky vydeděných egyptských mas armáda sama.

Egyptská politická a ekonomická krize ještě zažije další násilné pohyby. Stále se ale ještě netransformovala v předrevoluční situaci, neboť proletariát, přestože je v současných bojích hojně přítomen sociologicky, neexistuje ještě sám pro sebe. Situace ještě zdaleka nedospěla k tomu, že „ti nahoře už nemohou a ti dole už nechtějí“.

Továrny pokračují ve výrobě.¹⁰ Výrobním dílnám a halám vládne kapitalistický řád. Důkazem je skokový růst exportu zboží mimo suroviny. Potom, co loni export mírně narostl, o 2 procenta, v prvních pěti letošních měsících vyskočil oproti stejnému období předešlého roku o 15 procent hodnoty, tedy o 65,5 miliardy liber, čemuž notně napomohla devalvace národní měny. Nárůst vývozu je ještě citelnější v textilní výrobě (16,5 procenta, tedy 2,44 miliardy liber).

Každé probuzení pracující třídy s sebou přitom nutně nese nezávislý boj dělnické moci a její progresivní prosazování se v místech, kde dochází k vykořisťování. Egypt v tom nemůže být výjimkou.

⁶ Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta, K. Marx, B. Engels: Vybrané spisy I, strana 251 (1950); I když je v tomto samozřejmě případě kutna vyloučena z výkonné moci a staví se proti šavli.

⁷ Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta, K. Marx, B. Engels: Vybrané spisy I, strana 336 (1950)

⁸ K. Marx: Ke kritice Hegelovy filozofie práva, III. Exekutiva

⁹ Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta, K. Marx, B. Engels: Vybrané spisy I, strana 338 (1950)

¹⁰ Pokud došlo během represálií v mnoha podnicích k zastavení výroby, nebylo to důsledkem stávek. Vlastníci přechodně zastavili výrobu, protože se báli nepokojů a/nebo se dělníci nemohli dostat do práce. Možná jen ti nejbystřejší dělníci se rozhodli nevybírat si ani jednu ze znepřátelených buržoazních frakcí, nevolit mezi morem a cholerau. Stávka 2 100 dělníků Suez Steel mezi 23. červencem a 23. srpnem měla jiné důvody, které byly přímo spojeny s podnikem jako takovým.